

Hatipoğlu, Recep. Toledo Çevirmenler Okulu ve Avrupa Üzerine Etkisi. Sakarya: Paradigma Akademi, 2022, 300 sayfa.

ISBN: 9786258187540

Değerlendiren/ Reviewed by

Ahmet Gülümser

Arş. Gör., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü Nevşehir/Türkiye
Research Assistant, Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Theology Faculty, History of Islam and Islamic Arts,
Nevşehir/Türkiye

Öz

Tercüme faaliyetleri, geçmişten günümüze kültürlerarası bir etkileşim yolu olup, medeniyetlerin birbirleriyle olan münasebetlerini ve etkileşimlerini sürdürmelerine ön ayak olmuştur. Bu etkileşim sayesinde bilimsel faaliyetlerin ve nihai olarak da toplumların gelişimi hedeflenmiştir. Değerlendirdiğimiz Toledo Çevirmenler Okulu da Endülüslü medeniyetinin bilgi birikiminin Avrupa'ya taşınmasında çok önemli bir yere sahip olmuştur. Nitekim burada gerçekleşen Arapçadan muhtelif dillere çeviri faaliyetleri sayesinde Batı'nın Rönesans'ı gerçekleşmiş ve yıllardır kilise tahakkümü altında ezilen bilim adamları derin bir nefes almıştır. Batı medeniyetinin oluşumunda İslam'ın yadsınamaz etkisi, günümüzde de birçok araştırmacı tarafından bilinen bir husustur. Pekâlâ, bunda garipsenecek bir durum yoktur. Zira medeniyetler, farklı kültürlerin birbirleriyle etkileşiminden meydana gelir. Toledo Çevirmenler Okulu da bunun yansımalarından yalnızca biridir.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Avrupa, Toledo, Tercüme, Okul, Etki.

Abstract

Translation activities have been a way of intercultural interaction from past to present, and have paved the way for civilizations to maintain their relations and interactions with each other. Through this interaction, the development of scientific activities and ultimately the development of societies is aimed. The Toledo School of Translators, which we are evaluating, also played a very important role in the transfer of the knowledge of the Andalusian civilization to Europe. As a matter of fact, thanks to the translation activities that took place here from Arabic into various languages, the renaissance of the West took place and the scientists, who had been oppressed under the domination of the church for years, took a deep breath. The undeniable influence of Islam in the formation of Western civilization is a fact known by many researchers today. Well, there is nothing strange about this. Civilizations are formed from the interaction of different cultures. The Toledo School of Translators is just one of the reflections of this.

Keywords: Islamic History, Europe, Toledo, Translation, School, Effect.

Ele alacağımız çalışma, Recep Hatipoğlu'nun Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı Çeviribilim Ana Bilim Dalı'nda Prof. Dr. İlyas Öztürk danışmanlığında "Kültürlerarası İlişkilerde Çeviri Açısından Toledo Çevirmenler Okulu'nun Avrupa'daki Etkisi" adıyla hazırladığı doktora tezi olup, daha sonra "Toledo Çevirmenler Okulu ve Avrupa Üzerine Etkisi" adıyla yayınladığı çalışmadır. Bu çalışma Toledo Çevirmenler Okulu'nun kültürlerarası ilişkilerde oynadığı rolü ve Batı üzerindeki etkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Tercüme faaliyetleri tarih boyunca medeniyetlerin birbirleriyle olan etkileşimini en üst noktaya taşıyan bir enstrüman olmuştur. Zira hiçbir medeniyet tek başına oluşmaz, mutlaka başka medeniyetlerden etkilenir ve üstüne kendinden bir şeyler ekleyerek gelişir. Bu açıdan bakıldığında çeviri vasıtasıyla eski Sümer ve Mısır Yunan'a ulaşmış, Yunan kültürü Latin ve İslam ülkelerine, İslam ve Latin kültürleri de yine tercümelerin zeminini hazırladığı Rönesans yoluyla Avrupa'ya ulaşmıştır. İskenderiye Okulu, Yunan medeniyeti ile Doğu dünyasını bir araya getirmiş; Cündişapur Okulu, İran ile Yunan ve Hint karşılaşmasını sağlamış; Sicilya ve İspanya'da kurulan tercüme okulları da İslam ve Batı dünyasını birbirleriyle tanıştırmıştır (s. 11).

Toledo (Tuleytula) şehri Müslümanların İspanya'yı fethinden önce orada bulunan Germen kavimlerinden Vizigotlar'ın başkentiydi. Müslümanların fethinden sonra ise Cordoba (Kurtuba) ve Sevilla'dan (İşbîliye) sonra Endülüs'ün en önemli üçüncü şehri olmuştu. Bu açıdan bakıldığında coğrafi ve stratejik konumu itibarıyla birçok devletin hayallerini süsleyen bir şehirdi. Zira meşhur bir darbe mesele göre Toledo'yu zapt eden İspanya'ya hâkim olurdu. Bunu çok iyi bilen VI. Alfonso gibi Katolik krallar burayı ele geçirmek için fırsat kolluyorlardı. Nitekim VI. Alfonso Mülûkü't-Tavâif denilen emirlikler döneminde yaşanan iç karışıklıklardan yararlanarak 1085 yılında bunu başardı. Şehri ele geçirdikten sonra da burayı Kastilya Krallığı'nın başkenti yaptı. Bilime ve bilim adamlarına gösterdiği saygı nedeniyle "Bilge (Sabio)" olarak adlandırılan Kral X. Alfonso ise bu şehri başta mütercimler olmak üzere çeşitli daldaki bilim adamları için bir cazibe merkezi kılıp Kurtuba'daki üniversiteyle yarışır hale getirmiştir. Artık burası Bağdat'taki Beytül-Hikme benzeri bir bilim merkezine dönüşmüş ve İslam bilgi birikiminin Batı'ya aktarımı hususunda bir köprü vazifesi görmüştür.

Çalışmanın muhtevasına baktığımızda, "Çeviri Tarihi Araştırmaları (Kuram Yöntemsel Yaklaşımlar), Tanımlar ve Kültürlerarası İletişim Yaklaşımları" başlıklı ilk bölümde yazar, öncelikle çeviri tarihi ve usulüne dair alandaki uzman kişilerin söylemlerine yer vermiştir. Şüphesiz bu söylemlerden en dikkat çekici olanı Bandia'nın "Avrupa merkezli (eurocentric)" tarih yazımından kurtulup kültürler arasındaki karşılıklı ilişkileri, müstakil tarih ve geleneklerin ötesine geçmeyi vurgulayan "müdahaleci (interventionist)" tarih yazımına yönelimin gerekliliğine vurgu yapmasıdır (s. 29-30). Ardından çeviri ve kültür

kavramlarını açıklayan ve bunlar arasındaki ilişkiye yer veren yazar, Eco'nun bu ilişkiye değinen çevirinin yalnızca iki dil arasında değil, iki kültür arasında bir değişim olduğuna dair söylemine yer vermiştir (s. 48). Böylelikle dil ve kültürün birbirinden ayrılmasının imkansızlığına yer verip, çeviri faaliyetlerinin bir medeniyetin gelişmesi yolundaki en önemli gelişmelerden biri olduğu kanısına varabiliriz. Zira ortada kültürlerarası bir etkileşim söz konusuysa kültürel anlamda bir alışveriş de söz konusu olmalıdır. Bunun yolu da çevirilerden geçmektedir.

“XII. ve XIII. Yüzyıllarda Avrupa’da Siyasî ve Sosyal Yapı ve Reconquista (Yeniden Fetih)” başlıklı ikinci bölümde yazar, zikredilen yüzyıllarda Avrupa ve Endülüs’te siyasî ve sosyal yapıya değinmiş, peşi sıra Reconquista (yeniden fetih) fikrini tetikleyen unsurlardan bahsetmiştir. Unutulmamalıdır ki Ortaçağ Hıristiyan dünyasında eğitim, kilise tekelinde bulunmakta, okuma yazmayı bilen kesim genellikle din adamlarından oluşmaktaydı. Bu kişilerin birçoğu Latinceyi, bazılarıysa Arapça, Kastilyaca, Katalanca gibi yerel dilleri bilmekteydi. Halkın düşük gelirli kesimi köle statüsünde çalışmakta ve birçoğunun temel hakları sahibinin elinde bulunmaktaydı. Soylu kesim ise eğitime gereken değeri vermeyip, şövalyeliğe rağbet etmekteydi. Zira savaşlarda gösterecekleri kahramanlıklardan ötürü kendileri için Roland misali (Chanson de Roland) destanlar yazılması onlar için pekâlâ daha ilgi çekiciydi. Çeviri faaliyetlerinde bulunanların önemli bir kısmı da bu din adamlarından oluşmaktaydı. Aynı zamanda din adamları tarafından eğitim merkezi olarak kullanılan katedral okullarının çoğu günümüz Avrupası’nın köklü üniversitelerinin (stadium generale) temelini oluşturmaktaydı. Bunlara Oxford, Cambridge, Paris, Montpeiller, Bologna ve Salerno üniversiteleri örnek gösterilebilir. Bu da aslında hepimizin yaygın olarak bildiğini sandığı kilise hegemonyasının her zaman için olumsuz faaliyetlerde bulunduğu düşüncesini çürütmek için yeterli bir argümandır. Bakıldığında kilise iktidarının kurumsal ve ekonomik desteği olmasaydı Arapçadan bu çevirilerin yapılması pek mümkün olmazdı.

“Toledo Çevirmenler Okulu’nun Kuruluşu, İşleyişi ve Beytü’l-Hikme’nin Etkisi” başlıklı üçüncü bölümde yazar, bu okulun önce başpiskopos Don Raimundo, ardından Bilge X. Alfonso ile birlikte kurulduğunu belirtmiştir. Juan Vernet, Antony Pym, Julio Cesar Santoyo, Vegas Gonzalez ve Norman Roth gibi birtakım araştırmacılara göre yapılan çevirilerde bir süreklilik olmadığı ve en önemlisi çeviri faaliyetleri yalnızca Toledo’da değil de tüm İspanya’da gerçekleştiği için burada spesifik olarak bir okuldan bahsedilemez (s. 75-80). Pym’e göre hiçbir Ortaçağ yazarının Toledo’dan bahsederken ‘okul’ kavramını kullandığı görülmemiştir (s. 87). Yine bu bölümde ilgi çekici bir nokta bulunmaktadır ki, o da Burnett’in tezidir. Ona göre çeviri faaliyetlerinin başlangıçtaki asıl sebebi bilimle ilerlemekten çok kiliseyi reforme etmektir (s. 93). Zikredilmesi gereken bir diğer husus Latince Kur’an çevirileridir. İslami doktrinlerin doğrudan tanınması ve bu bilgilerle dayanarak İslam’ın çürütülmesi amacıyla Kur’an’ın ve İslami metinlerin çevirisi gerekli hale

gelmiştir. Bu işi de önce Ketton'lu Robert, ardından Toledo'lu Mark üstlenmiştir (s. 88). Ancak yapılan bu çevirilerin taraflı bir çeviri olduğu hususu gözden kaçmamalıdır. Zira Ortaçağ'da kilisenin izlediği kültür politikasının bu tür çeviri faaliyetlerine yapmış olduğu etki yadsınmaz.

Toledo Çevirmenler Okulu'nda 'iki çevirmenli' çeviri tekniği uygulanmaktaydı. Bu iki çevirmenden ilki Arapça bilip Latince bilmeyen biri olup metni her ikisinin bildiği yerel dil olan Kastilyacaya, diğeri ise Latince bilip Arapça bilmeyen biri olup metni Kastilyacadan Latinceye çevirirdi. Sonrasında X. Alfonso'nun yapmış olduğu dil devrimiyle artık eserler Latinceye değil de doğrudan Kastilyacaya çevrilirdi. Bundan dolayı araştırmacılar bu çeviri faaliyetlerini ilki Latincenin, ikincisi Kastilyacanın etkin olduğu iki döneme ayırmaktadır.

"Toledo Çevirmenler Okulu'nda Faaliyet Gösteren Çevirmenler ve Faaliyetleri" başlıklı dördüncü bölümde yazar, XII. ve XIII. yüzyıl çevirmenlerini ve yapmış oldukları faaliyetleri zikretmiştir. Şüphesiz bu isimlerden en dikkat çekici olanı 87 adet çeviriye imzasını atan Toledo'nun en verimli çevirmeni Cremona'lı Gerardo'dur. Onun felsefede Aristoteles, Fârâbî ve Kindî'den; matematik ve astronomide Arşimed, Harizmî, Batlamyus ve Câbir b. Eflah'tan; tıpta Hipokrat, Galen, Râzî ve Zehrâvî'den yaptığı çeviriler Batı'ya ulaşmış, böylelikle Antik Yunan ve İslam medeniyetlerinin bilgi birikimini elde eden Batılılar Rönesans'ın kapısını aralamışlardır. Kendi tabirleriyle 'aydınlanma' dedikleri olgunun en büyük pay sahibi müslüman bilim adamları olmuştur.

"Toledo Çevirmenler Okulu'nda Gerçekleştirilen Faaliyetlerin Kültürlerarası İlişkilerde Oynadığı Rol: Örnek Eserler" başlıklı son bölümde yazar, üç Müslüman bilim adamının eserlerini merkeze alarak bunların Batı üzerindeki etkilerine değinmiştir. Bu eserler İbn Sînâ'nın el-Kânûn'u, Gazzâlî'nin Makâsıd'ı ve Râzî'nin et-Tıbbu'l-Mansûr'sidir. Aynı zamanda zikrettiğimiz eserleri Latinceye çeviren çevirmenleri hakkında da bilgiler verilmiştir.

Sonuç olarak yazar, daha öncesinde ülkemizde makaleler dışına çıkamamış olan bu konuyu spesifik olarak kapsamlı bir şekilde ele alan ilk çalışmayı ortaya koymasına hasebiyle önemli bir işe imza atmıştır. Böylelikle kendisinden sonra gelecek çalışmalara kapı aralamıştır. Bununla birlikte çalışmanın bazı kısımlarında yer yer tekrarların bulunması anlatımın akıcılığını düşürmüştür. Ayrıca çalışmanın bir çeviribilimci tarafından yapılmasından ötürü bir de tarihçi tarafından yapılması gerektiği kanaatindeyiz. Her halükârda ikisi olaylara farklı pencerelerden baktıkları için alanı iyi bilen bir tarihçinin kaleminden çıkacak benzer bir çalışma eseri daha cazip kılabilir. Yazarın da eserin sonunda belirttiği üzere bu çevirmenler okulunda görev yapmış olan çevirmenler ve çevirileriyle ilgili yapılacak hususi çalışmalar konunun daha da ileriye gitmesi için önem arz etmektedir.